

ODKRITJE SPOMINSKE PLOŠČE NA STAVBI PF 30. 10. 2018

Spoštovani,

Pred skoraj natanko sto leti so v tej stavbi potekali prelomni dogodki. 31. oktobra 1918 je zazvonil telefon. Klical je predstavnik Narodnega Vijeća Države SHS in sporočil imena / imenoval Narodno vlado SHS v Ljubljani. Kaj je to pomenilo?

Časi tedaj so bili zares prevratni, dogodki so se vrstili z vrtoglavo hitrostjo. Šeststoletna habsburška monarhija (od leta 1867 imenovana Avstro-Ogrska), znotraj katere je živela večina Slovencev, je bila v procesu razpadanja in tik pred zdajci je tudi med slovensko politično elito prevladalo prepričanje, da je treba razmišljati o državnopravnih rešitvah izven habsburškega okvira. Vse dotlej je namreč večina slovenske politike in prebivalstva videla prihodnost v habsburški monarhiji, ki pa bi bila drugače, pravičneje urejena.

Še maja leta 1917 je vodja Jugoslovanskega parlamentarnega kluba v dunajskem državnem zboru in sploh vodilni slovenski politik dr. Anton Korošec prebral majniško deklaracijo, ki je zahtevala samostojno južnoslovansko državno telo pod habsburškim žezlom. Toda sčasoma, relativno kmalu, so slovenski politiki spoznali, da svojih načrtov znotraj monarhije ne bodo mogli uresničiti in so nekje pomladi leta 1918 po Koroščevih besedah habsburško klavzulo "ven vrgli". Na še zadnje prošnje zadnjega avstrijskega cesarja Karla iz oktobra 1918, da bi Slovenci le ostali zvesti Avstriji, je Anton Korošec odgovoril z znamenitimi besedami: Majestät, es ist zu spät / Veličanstvo, prepozno je!

Že avgusta leta 1918 so vse slovenske stranke oblikovale Narodni svet za Slovenijo in Istro, v začetku oktobra je nastalo v Zagrebu Narodno Vijeće SHS, ki je bila krovna politična organizacija južnih Slovanov iz habsburške monarhije. 29. oktobra je nato sledilo pretrganje državnopravnih vezi z monarhijo, na Kongresnem trgu v Ljubljani je bila osrednja manifestacija. Nastala je Država SHS, ki je obsegala približno ozemlje današnje Slovenije brez Prekmurja, Hrvaško z Istro in Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino. Na čelu države je bil Anton Korošec. Znotraj nje je Narodna vlada SHS po konfederativnem načelu povsem samostojno upravljala s slovenskim ozemljem. Preko svojih poverjenikov je edina in samostojno izvajala oblast.

Imela je predsednika in 12 poverjenikov, ki so predstavljali vse tri osrednje slovenske politične tabore tistega časa – liberalnega, katoliškega in socialdemokratskega. Mnogi jo označujejo za provizorično vlado, kar je deloma res bila, že 1. decembra 1918 je sledil akt zedinjenja v Kraljestvo SHS (nastala je prva Jugoslavija). Toda Narodna vlada SHS je vendarle uspela uveljaviti mnoge ukrepe na političnem, vojaškem in gospodarskem področju in, anekdotično, vzbujala zavist pri tistih uglednejših, za katere v njej ni bilo prostora. Za mesta poverjenikov je namreč bilo precej prerivanja, marsikdo je bil užaljen, ker ga v prelomnem času ni bilo zraven ...

Razpadu Avstro-Ogrske in vrenju nacionalnih gibanj je tako jeseni leta 1918 sledila vzpostavitev novih nacionalnih držav (oz. takih, ki so se imele za nacionalne); nastala je nova politična karta srednje Evrope, katere posledice vidimo še danes; med njimi je tudi Republika Slovenija.

Eden pomembnejših izrazov slovenske samostojnosti leta 1918 je tudi pravni dokument dolgega imena, a nadvse pomembne in tehtne vsebine - »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani«. Besedilo naredbe je pripravil dr. Ivan Žolger, prvi in zadnji slovenski minister v avstrijski vladi, sicer pa predsvem cenjeni pravnik in kasneje profesor na ljubljanski Pravni fakulteti. O Žolgerju in Naredbi pa bo več povedala moja kolegica, profesorica za pravno zgodovino na Pravni fakulteti Katja Škrubej.

Jure Gašparič

Inštitut za novejšo zgodovino